

Miðnámsrit

17 juni 2018

Um blaðið

Næmingar eru líka ymiskir sum fólk flest. Vit seta fokus á teir stillu næmingarnar. Hvussu er at vera introvertur í dagsins skúla, har tað at vera ekstrovertur er ein fyrimynd?

Ofta hoyra vit fólk siga, at tey duga ikki at rokna, sum um tað er eitt íborið brek, ið einki gerst við. Men tað ber til at koma hesum fastlæsta hugburði til lívs sambært granskarum.

Fartelefonnýtsla er ein stórir trupulleiki á miðnámi, og gongur hon út yvir svøvn og djúpa læring. Skal gongdin steðgast, mugu myndugleikar, skúlaleiðslur og lærarar taka á í felag.

Máltøkni er samanrenning millum málfroði og teldufroði. Nýggj tøkni ger, at fólk, sum hava ilt við at lesa ella skriva, ella sum eru sjónveik ella hoyriveik, kunnu nú vera við bæði í skrift og talu.

Í 2013 fingur lærarar á miðnámi ein sáttmála, sum kostar landskassanum minni, men sum í longdini kann blíva dýrur, tí virðismikið arbeiði ikki verður gjørt, og vit fáa ein verri skúla, sum gongur út yvir næmingarnar og Føroya framtíð.

Í nógv ár hevur verið soltið við bókum til miðnámi, men í 2016 kom ein bók í fyriskipan, og í 2017 kom ein í sálarfroði. Tær eru sannur fongur í viðkomandi lærugreinum.

Blaðstjórn: Olav Absalonsen og Tórður Johannesarson

Innihaldsyvirlit

Stillir næmingar, Olav Absalonsen	3
Øll kunnu læra at rokna, Jenny Anderson	12
Næmingar hungra eftir telefonreglum, Tórður Johannesarson	16
Máltækni, Sjúrdur Gullbein	20
Arbeiðsgleði, dygd og vunnin rættindi – viðtal við Nikolinu Olsen, forkvinnu í YF, Tórður Johannesarson	23
Finn teg í organisatiónini – tankar um tað, sum er í og ímillum okkum, ummæli, Annika W. Joensen	26
Mennandi sálarfrøði – sálarheilsa og trivnaður í verki, ummæli, Eyðun Joensen	29
Tað er í lagi at vera uttanlanda, Sólfinn Hansen	32

Stillir næmingar

Olav Absalonsen

“Hví sigur tú einki?” Henda spurningin fáa introvert börn ofta frá lærarum, vinum og kenningum – og eisini frá fólki, sum tey nóg illa kenna. Tey, sum spyrja, meina tað helst væl. Tey vilja kanska vita, um okkurt bagir. Og tann, sum verður spurður, hevur ikki nakað greitt svar. Ein orsök kann vera, at viðkomandi hugsar, lurta ella eygleiðir. Men tann mest vanligi orsøkin er, at tað er soleiðis ein er: friðarligur.

Tað at vera útvendur og opin verður í okkara vesturlendsku mentan mett sum ein dygd. Tey, sum tosa fyrst, mest og harðast, verða ofta hildin at hava rætt, tey eru betur umtókt, og tey verða hildin at vera klókari enn onnur, og eisini klókari enn tey í veruleikanum eru. Er hetta rímligt? Og hvat skal skúlin gera við tað? Um tað fer henda grein at snúgva seg.

Hvat er at vera introvertur?

Tað kann vera ilt at gera av eftir atferðini, um ein er introvertur ella ekstrovertur, tí at onnur lyndisdrøg eru við hvørjum einstøkum, og tí at introvert fólk kunnu hava sokallaða ekstroverta atferð, ið ein kann venja seg til, og sum er ein avleiðing av mentanarligari og samfelagsligari ávirkan. Introvert fólk lurta vanligi meira, enn tey tosa. Tey eru góðir eygleiðarar. Tey hugsa nógv inneftir, og halda tað eisini hava stóran týdning. Ekstrovert hinvegin trívast væl millum nógv fólk, og fáa orku av at vera saman við øðrum.

At vera introvertur er ikki tað sama sum at vera smæðin. Men atferðin hjá tí smædna líkist atferðini hjá tí introverta. Smædni er eitt slag av ótta ella varsemi, sum ger, at næmingurin er stillur. Tann introverti er friðarligur av øðrum orsøkum, til dømis tí at hann lurta, eygleiðir ella hugsar. Ein smæðin ekstrovertur kann tí hava eina atferð, sum sær út til at vera introvert. Og ein introvertur, sum ikki er smæðin, kann viðhvørt virka ekstrovertur. Tey, sum eru bæði smæðin og introvert – og tey eru ikki fá – hava sostatt enn minni hug at gera um seg. Smædni er treytað av umstøðum: ert tú í kendum og tryggum umhvørvi, smæðist tú minni, enn tá ið tú ert í ókendum umhvørvi.

Fyrr varð gitt, at flestu fólk vóru ekstrovert, og at tey introvertu vóru í greiðum minniluta, men so er ikki. Kanningar hava avdúkað, at tað er umleið helvt um helvt. Viðhvørt er lætt at síggja í einum skúlaflokki, hvørji eru introvert; tey hava hug at hyggja burtur, tá ið lærarin spyr út í flokkin; tey eru við, men vilja helst hava frið, og koma ikki við nøkrum íkasti, fyrr enn tey eru til reiðar til tað. Men til tíðir duga introvert væl at krógva, hvussu tey eru av natúru, og hava eina heldur ekstroverta atferð, og tá leingjast tey innast inni eftir at sleppa burtur úr vasinum fyri at fáa eina løtu í friði og náðum.

Carl Jung, ið sjálvur var introvertur, lýsti tann introverta sum ein, ið verður drigin inneftir í egnar tankar og kenningar, meðan tí ekstroverta dárar væl heimin uttanum við fólki og virksemin. Men eingin er fullkomiliga introvertur ella ekstrovertur. Talan er um samfeldan skala sum ein linjál, har tey sera ekstrovertu liggja í øðrum endanum, og tey sera introvertu í hinum endanum. Tey, sum liggja í miðjunum, verða kallað ambivert. Men øll eru ein samanseting av báðum eginleikum. Ein og hvør eigur at virða seg sjálvum, sum ein er, og bera seg soleiðis at, sum ein er. Tað verður strævið at hava ónatúrliga atferð, tí trýst uttan eftir krevur tað. At fáa viðurkenning frá øðrum kann kennast væl; men tað er meira umráðandi, at tú viðurkennir teg sjálvum, sum tú ert.

Nógv er granskað um ekstrovert og introvert, tí hesi eyðkenni eru millum tey mest týðandi, ið mynda okkum sum persónar. Til dømis er nervalagið ikki eins hjá ekstrovertum og hjá introvertum. Sansirnir hjá introvertum reagera ógvusligari enn hjá ekstrovertum, sum tí hava tørv á meiri stimulering sum til dømis sterkari ljósi og harðari ljóði, tí annars keða tey seg og blíva ótolin. Tey trívast væl ímillum nógv fólki. Tey skrúva upp fyrri tónleikinum fyrri at fáa adrenalinið at pumpa. Og tey eru tey fyrstu at taka orðið í klassanum.

Hjá introvertum hinvegin reagera sansirnir ógvusligari upp á til dømis gangin í kantunum. Tey eru róligari og fáa orku í friðarligum umstøðum saman við fáum vinfólki ella familju, ið tey kenna. Tey uppliva smakk, ljóð og sosialt lív meira intenst enn tey ekstrovertu. Susan Cain sigur frá einari kanning, har ein sálarfrøðingur gav introvertum og ekstrovertum uppgávur at loysa í stóddfrøði. Í royndarhølinum var óljóð við skiftandi styrki í bakgrundini. Granskarin staðfesti, at tey introvertu høvdu betri avrik, tá ið lítið óljóð var, meðan tey ekstrovertu kláraðu seg líka væl við nógvum óljóði.

At vera introvertur er tískil ikki tað sama sum at vera asosialur; tey introvertu eru bara øðrvísi sosial. At trívast í skúlanum ella aðrastaðni kemur av sær sjálvum, um tað er eitt umhvørvi, sum ger, at nervalagið hjá tær fær virkað. Veruleikin er tó, at stórir skúlar við stórum flokkum hava eitt umhvørvi, ið ikki er egnað til nervalagið hjá introvertum. Fyri at yvirliva í øllum meldrinum má ein lurta eftir signalum og vandateknum og taka sakina í egnar hendur. Ein kennir á sær, at nú er nokk, og her má okkurt gerast, sum ikki kann bíða til ein kemur heim til hús, og finnur sær eitt friðarligt stað onkustaðni í skúlanum – á bókasavninum, um nakað er, ella í einari tómarum skúlastovu, um nøkur er, soleiðis at ein fær løtt battariini upp aftur. Tað er spell, at skúlabygging bara verður latin upp í hendurnar á arkitektum og verkfrøðingum og ikki eisini serfrøðingum, sum hava skil á sálarfrøði, undirvísing og læring.

Ekstroverta fyrimyndin

Susan Cain er komin til ta niðurstøðu, at søguliga er tað rættiliga nýtt, at tað at vera ekstrovertur verður sæð sum ein fyrimynd. Um byrjanina av 20. øld vaks henda fatan fram

í Norður-Amerika, og hefur síðani breitt seg til Evropa og helst aðrar partar av heiminum. Hon lýsir hetta við at vísa á, hvørji orð vórðu sett á fólk við góðum eginleikum. Fyrr vóru dygdirnar at gera sína skyldu, arbeiða samvitskufult, at verða heiðurligur, hava gott umdómi, moral, atferð og integritet. Hetta er so líðandi broytt til onnur orð. Nú eru tey høgt í metum, sum hava atdráttarmegi ella útstráling, duga at føra seg fram, eru hugtakandi, hava slagkraft og so framvegis. Tað er ikki tað, at tær gomlu dygdirnar ikki framvegis eru virðismettar, men orðavalið avdúkar gongdina. Hetta rákið er eisini komið til Føroya – ikki í hvønn krók í samfelagnum, men tað sæst til dómis aftur á stórum arbeiðsplássum og skúlum, har øll ikki kenna hvønn annan so væl.

Cameron Anderson og Gavin Kilduff settu sær spurningin, hví ráðarík fólk hava so stóra ávirkan í bólkum. Tað at vilja ráða er ikki nóg mikið til at fáa ávirkan, tí tað er treytað av, at hini í bólkinum vilja lata teg ráða. Onnur eyðkenni, ið gera, at fólk fáa ávirkan eru til dómis at hava viðkomandi førleikar og at duga við fólk – sokallað sosialt hegni. Teir gjørdur tvær kanningar við lesandi, sum arbeiddu í bólkum. Arbeiðið í bólkunum bleiv tikið upp á video, so til bar at eygleiða tað aftaná. Í niðurstøðuni skriva teir, at ráðarík fólk í bólkum fáa ávirkan, tí hini í bólkinum halda tey vera dugnaligari enn onnur, og at eygleiðarar uttan fyri bólkin eisini í ávísan mun hildu tey ráðaríku vera dugnaligari enn hini. Tey ráðaríku fingur sostatt størri ávirkan í bólkunum, tí tey bóru seg at á ein hátt, sum gjørdi, at onnur hildu tey vera dugnaligari, sjálvt um tey ikki vóru dugnaligari enn tey, sum vóru minni ráðarík. Tað at vera ráðaríkur er ikki ein beinleiðis orsök til, at ráðarík fólk koma sær fram í samfelagnum. Tað er ein óbeinleiðis orsök, tí tey vera hildin at vera dugnaligari, enn tey eru. Hetta gevur okkum orsök til at halda, at setanarbólkar, ið seta fólk í starv, lata seg villeiða undir setanarsamrøðum, og seta ofta ikki tann best egnaða í starvið.

Fólk, ið eru ekstrovert – ráðarík og útvend – verða vanligu hildin at vera betur egnað sum leiðarar, men Adam M. Grant og aðrir granskarar vísa á, at undir ávísam umstøðum eru introvert betri leiðarar. Teir ekstorvertu leiðararnir hava ávísar fyrimunir, men teir hava eisini tann veikleika, at teir vilja helst sjálvir vera í miðdeplinum. Í einum dynamiskum umhvørvi við óvæntaðum hendingum hava introvertir leiðarar ein avgjördan fyrimun, serliga tá ið starvsfólkini eru proaktiv, og koma við hugskotum at bøta um arbeiðsplássið. Ekstrovertir leiðarar kunnu taka slíkan atburð sum hóttan. Teir introvertu duga hinvegin betur at lurta eftir hugskotunum, og tað ger teir effektivari sum leiðarar.

Adam Grant og tey gjørdur eina kanning í einari pizza-ketu við 130 fyrítøkum. Í fyrítøkum, har starvsfólkini ikki vóru serliga proaktiv, og leiðslan var ekstrovert, var yvirskotið 16% hægri enn miðal; men í fyrítøkum við sera proaktivum starvsfólkum, og ekstrovertari leiðslu, var yvirskotið 14% lægri enn miðal fyri ketuna.

Í einari aðrari kanning bóðu tey 163 lesandi arbeiða í bólum at vita, hvussu nógv T-skjurtur hvør bólur kláraði at leggja saman í tveir minuttir. Hvør bólur hevði ein leiðara, sum var antin ekstrovertur ella introvertur. Í nøkrum bólum vóru limir, ið dugdu betur enn hini at leggja skjurtur saman. Hesi vóru proaktiv og buðu sær til at leggja hinum lag á. Bólarnir við proaktivum limum og introvertum leiðarum fingu í miðal 28% meira frá hondini, tí teir ekstrovertu leiðararnir kendu seg hóttað av, at proaktiv starvsfólk komu við uppskotum. Teir introvertu leiðararnir lurtaðu eftir og virðismettu uppskotini, soleiðis at motivatióin í bólkinum eisini bleiv størri.

Niðurstøðurnar hjá Adam Grant og teimum samsvara væl við tær, sum Jim Collins kom til, tá ið hann fór at kanna, hvat eyðkendi fyrirkur, ið fóru frá at klára seg væl til at klára seg framúr væl. Hann fann fram til 11 fyrirkur í USA, sum luku krøvini, ið hann kallaði 'from good to great'. Endamálið var ikki at seta fokus á leiðslu burturav, tí hann vildi ikki gera einfaldar niðurstøður. Men tá ið hann fór at greina, hvat hesar fyrirkur høvdu til felags, legði hann til merkis, at stjórnir í hesum fyrirkum høvdu nógv til felags. Tey, sum arbeiddu saman við teimum, lýstu teir við lýsingarorðum sum: friðarligir, eyðmjúkir, lítillættnir, afturhaldnir, smædnir, yvirberandi, spakførir og annað tilíkt. Sambært hesum er greitt, at tað eru ikki stórar persónligheitir, ið skulu til at føra fyrirkur fram, og ikki leiðarar, ið hugsa um sítt egna ego, men heldur um stovnin, teir eru leiðarar fyri.

Hóast hesar týðiligu ábendingar vísir ein kanning, at 96% av leiðarum og stjórum í USA hella ímóti at vera ekstrovertir, og hægri uppi í organisatióin leiðararnir eru, meira ekstrovertir eru teir. Ein hugburðskanning millum stjórar vísti, at 65% av teimum meta tað at vera introvertur sum ein forðing fyri at kunna vera leiðari. Adam Grant og tey kalla hetta ein fordóm, ið hevur djúpar røtur í vesturlendskari mentan. Hesi fordómar smitta av sær í undirvísing og læring, tí skúlar skulu altíð fyrihalda seg til lívið uttan fyri skúlan. Men eigur skúlin bara kritikkleyst at góðtaka fordómar í samfelagnum? Lat okkum taka tann spurningin upp í næsta parti.

Friðarlig í skúlastovuni

Av góðum grundum eru lærarar áhugaðir í, at næmingar luttaka í tímunum. Tá ið næmingar taka orðið við spurningum ella viðmerkingum, kann kjak koma í lag, og mis-skiljingar beinast av vegnum; harumframt fær lærarin eina hilling á, hvussu næmingarnir eru fyri, og ta vitanina kann hann brúka í undirvísingini.

Men luttøka í tímunum hevur eisini eina keðiliga baksíðu. Summir lærarar brúka luttøku í tímanum at døma næmingar eftir, og geva hægri met til næmingar, sum tosa nógv, hóast teir ikki eru betur fyri enn aðrir. Tá ið næmingar vita um hetta, er ein avleiðing, at teir royna at siga okkurt í tímanum fyri at imponera læraran og skora nøkur bílig stig. Men tað eru aðrir máttar at meta um næmingavirksemi enn luttøka í tímunum, eitt nú áhugi fyri

evninum og arbeidssemi. Ein stillur næmingur, sum sigur millum lítið og einki í tímanum, kann vera líka áhugaður og íðin sum ein útvendur næmingur, ið lættliga svarar skjótt við lítlari tíð at hugsa seg um.

Mary Budd Rowe hefur kannað, hvussu leingi lærarar bíða frá tí, at teir seta ein spurning, til teir spyrja ein næming, sum rættir hondina upp. Hon gjørði upptøkur í nógvum skúla-flokkum, og úrslitið vísti, at lærarar bíða í miðal minni enn eitt sekund. Bíðitíð 1, sum er tíðin frá tí, at lærarin hefur spurt, til næmingur byrjar at svara, er minni enn eitt sekund í miðal. Og bíðitíð 2, ið er tíðin frá tí, at næmingurin hefur svarað, til lærarin setir næsta spurning, var eisini minni enn eitt sekund. Granskarin fór so at gera kanningar, har bíði-tíðirnar vóru longdar í nøkrum flokkum. Ávirkanin á næmingar og lærarar var týðilig til tað betra. Tá ið næmingar fingur betri tíð at hugsa seg um, blivu svarini longri, djúpari og betur undirbygd; næmingarnir fingur betur hug at spyrja; samskiptið millum næmingarnar bleiv betri, og lærarin var minni í miðdeplinum; næmingarnir fingur størri sjálvsálit; og skrivligu avrikini blivu betri. Lærararnir blivu eisini betri. Teir dugdu betur at laga spurningarnar eftir svarunum frá næmingunum; og fordómar, ið lærarar høvdu fyri summum næmingum, minkaðu.

Tað, sum Mary Budd Rowe kallar bíðitíð, kundi heldur itið hugsitíð. Hugskotið við tí er, at tá ið lærarin hefur sett ein spurning, gevur hann næmingunum ein minutt ella tveir í tøgn, áðrenn prátið heldur fram. Hugskotið kann eisini verða víðkað til, at fyrst sita næmingar í tøgn og hugsa; síðani tosa teir saman tvey og tvey ella trý um evnið; og ikki fyrr enn tá verður evnið tikið upp til kjak í øllum flokkinum. Hetta minkar um ella forðar fyri strongd, og gevur øllum betri tíð at hugsa og reflektera um spurningin, ið tosað verður um.

Skúlar og lærarar eiga at endurskoða sína fatan av at luttaka í tímunum, soleiðis at teir friðarligu næmingarnir ikki bara sleppa betur framat, men eisini fáa hug og dirvi at taka lut í kjaki, tí teirra hugsanir og hugskot kunnu geva hinum nakað. Nógvir lærarar við mær hava lagt til merkis, at tá ið introvertir næmingar hava okkurt at siga, verður ofta lurtað við størri áhuga, tí hini hava lagt til merkis, at tað, sum tey hava at siga, er vert at hoyra.

Fyri ein næming, ið ikki so fegin tekur lut í kjaki í tímanum, er gott at vita, hví hann ikki hefur hug til tað, tí um hann er greiður um tað, er lættari at vita, hvussu ein skal bera seg at í tímanum. Susan Cain nevni hesar orsakir til, hví tað at tosa í tímanum, kennist ónatúrligt:

- Eg vil ikki siga nakað býtt
- Eg vil ikki siga nakað, sum ikki hefur meining
- Eg eri so upptikin av at lurta
- Eg fái ikki tíð at hugsa um, hvat eg skal siga
- Eg eri bangin fyri, at tungan ballast

- Mær dámar ekki at vera í miðdeplinum

Summi av hesum svarum eru tekin um ótta, ræðslu ella perfektionismu. Men nógv introvert velja at bíða við at siga nakað til tey hava okkurt at siga, sum gevur meining. Tey ekstrovertu hava lyndi til at hugsa hart, meðan tey introvertu helst hugsa, áðrenn tey tosa. Lærarar, sum nýliga hava tikið NÚ (námsfrøðiliga útbúgving), kenna hugtakið, sum á danskum nevnist *harpunmetoden*. Tað er, tá ið lærarin óvæntað rópar á ein næming um at svara, og skal eitast fyri at vera ein máti at fáa teir friðarligu næmingarnar at luttaka. Á føroyskum kunnu vit siga, at lærarin ‘skutlar’ næmingin, sum kanska ljóðar øgiligt, men tað er líka øgiligt, sum tað ljóðar. Tá ið ein introvertur næmingur verður ‘skutlaður’ í tímanum, kennir hann tað sum, at blóðið frystir í æðrunum, tí hann hevur ikki havt tíð at hugsa seg um.

Susan Cain fortelur um ein lærara í Singapore, sum helt, at tað hevði alstóran týðning, at næmingarnir tosaðu í tímanum. Men ein dagin fekk ein næmingur hann at broyta meining og undirvísingarhátt. Hesin næmingur var sera evnaríkur, og óvanliga introvertur.

Drongurin segði einki í klassanum. Teir fyrstu dagarnar royndi lærarin at fáa hann at taka lut og spurdi um hansara hugsan. Eftir tvær vikur loysti næmingurin av: ‘Eg haldi meg ikki hava nakað at siga beint nú. Tá ið eg havi okkurt at siga, geri eg tað, so lat meg fáa frið so leingi.’ Lærarin var sum sligin á nevið, men tók tað ikki illa upp. Hann hugsaði bara, at hesin 13-ára gamli drongurin hevði sett seg upp á pláss. Tíbetur lurtaði hesin lærarin eftir, tí næmingurin orðaði seg so beinleiðis: Hann sá onga meining í at tosa bara fyri at tosa. Og sjálvst um hann einki segði í tímunum, vístu skrivligu innlatingarnar hjá honum, at hann var sera væl við. Hann var ein fyrimyndarligur næmingur, bara sera friðarligur.

Hendingin fekk læraran at endurskoða sína fatan av at luttaka í tímanum. At ein næmingur einki sigur, merkir ikki, at hann ikki er áhugaður og fylgir við. So lærarin broytti undirvísingina. Tá ið tey byrjaðu upp á eitt evni, ið var egnað til kjak, byrjaði hann ikki við at ‘skutla’ næmingar, men bað tey skriva sína hugsan um evnið. Eftir tað tóku tey nakrar minuttir at lesa tað, sum onnur í klassanum høvdu skrivað, og gera viðmerkingar til tað. Og ikki fyrr enn tá byrjaði kjakið í klassanum. Samansetingin at skriva, viðmerkja og kjakast gjørdi, at teir friðarligu næmingarnir luttóku nógv meira í kjakinum, sjálvst um lærarin ikki legði trýst á nakran at luttaka.

Friðarligt samstarv

At næmingar læra saman og av hvørjum øðrum, er ein móguleiki, sum lærarar og skúlar eru sera tilvitaðir um. Men hvussu næmingar skulu læra saman og av hvørjum øðrum, eru vit øll neyvan á einum máli um. Tá ið vit sum lærarar ella skúlaleiðsla krevja, at næmingar skulu arbeiða í bólum, sum vit hava sett saman, er vandi á ferð, tí slíkir bólkar virka ikki altíð líka væl, og viðhvørt sera illa. Ein undanførsla fyri at halda fast um henda mátan er,

at tá ið næmingarnir koma út í arbeiðslívið, sleppa teir ikki at gera av, hvørjum teir koma at arbeiða saman við. Men tá hugsa vit ikki um, at avleiðingin av einum vánaligum samstarvi er, at næmingarnir læra minni, og við hesum ábyrgdarleysa hugburði gera vit nøkrum næmingum eina bjarnatænastu.

Barbara Oakley endurgevur eina søgu frá Paul Blowers¹ um, hvussu hann og ein vinmaður arbeiddu saman, tá ið teir loystu heimauppgávur:

Eg eri introvertur, og mær dámar ikki at arbeiða saman við øðrum. Men tá ið tað ikki gekk so væl í hond hjá mær, meðan eg las verkfrøði (í 1980'unum), gjørdist eg greiður um, at eg hevði brúk fyri tveimum eyka eygum, sjálvt um eg helst vildi arbeiða einsamallur. Tá høvdu vit ikki online kjatt, so vit skrivaðu seðlar á hurðina hjá hvørjum øðrum á næmingaheiminum, har vit búðu. Vinmaðurin Jeff og eg, sum gingu í sama klassa, høvdu eina avtalu: Eg kundi skrivað '1) 1,7 m/s', ið merkti, at svarið til uppgávu eitt var 1,7 metrar um sekundið. Tá ið eg so hevði verið undir brúsu, sá eg, at Jeff hevði skrivað 'Nei, 1) 11 m/s.' Sum svakur fór eg so ígjøgnum alla uppgávuna av nýggjum, og fann ein feil, men nú bleiv úrslitið 8,45 m/s. Eg fór so oman til Jeff, og vit kjakaðust eldhugaðir um báðar loysnirnar. Síðani fóru vit aftur hvør til sítt, og knappliga sá eg, at svarið var 9,37 m/s, og tað gjørdi Jeff eisini, og vit fingtu báðir 100% fyri innlatingina. Sum sæst, ber til at arbeiða saman við øðrum við sera lítlum samskipti, um tær ikki dámar at arbeiða í bólki.

Sum henda søgan sigur, er tað óheppið at krevja, at allir næmingar skulu arbeiða saman eftir einum ávísam leisti. Í teoriini vita vit, at vit skulu finna næmingin har, sum hann er, og góðtaka hann soleiðis, sum hann er. Men tað knípír viðhvørt at brúka hesa vitan í verki, til dømis tá ið vit krevja, at allir næmingar skulu vera í einari bólkaverkætlan. Susan Cain hevur havt samrøður við nógvar skúlanæmingar um hetta. Ein genta fortaldi henni, at tá ið tey skuldu hava bólkaprojekt í skúlanum, vildi hon fegin koma í bólki við næmingum, ið einki gjørdtu, tí so kundi hon gera alt sjálv. Fyri hana var tað ein móguleiki at sleppa at arbeiða sjálvstøðugt – og sleppa undan bólkinum. Hetta er eitt av mongum dómum um, hvussu sokallað bólkaarbeiði ikki virkar eftir ætlan. Fyri gentuna var hetta ikki bólkaarbeiði, og fyri hini í bólkinum var tað einki arbeiði.

Í øðrum førum síggja vit, at limirnir í bólkinum býta arbeiðið ímillum sín, men samskipta ikki, meðan tey arbeiða, soleiðis at avrikið hongur ikki saman sum ein heild, tí eingin tekur ábyrgdina av at samskipa arbeiðið. Og er tað enn eitt dømi um, at bólkaarbeiði ikki virkar, sum tað skal. Bólkaarbeiði er sjáldan til stóra nytta, og tað stjelur tíð. Heldur áttu vit at lagt okkum eftir at fáa næmingarnar at samstarva og samskipta á ein hátt, sum er hóskandi

¹ Paul Blowers er *distinguished professor* við *University of Arizona*.

fyrir hvönn einstakan, og har næmingarnir læra saman og av hvörjum øðrum. Viðhvört eru tað bara tvey ella fyra eyka eygu, ið næmingurin hevur brúk fyri, meðan hann arbeiðir sjálvstøðugt.

Hvat so?

Teir fordómar, ið finnast í samfelagnum móti introvertum og stillum fólki, eiga ikki at ávirka undirvísingina í skúlunum. Tvørturímóti eiga vit at vera kritisk ímóti slíkum fordómum – og øðrum við. Í hesi grein hevur tú lisið um, hvussu vit sum lærarar kunnu leggja undirvísingina soleiðis til rættis, at hon er fyri øll – eisini teir stillu næmingarnar.

Men hvussu skulu teir stillu næmingarnir bera seg at, um skúlin, teir ganga í, ikki lagar seg eftir teimum? Her eru nøkur ráð til tann stilla næmingin, sum kunnu vera hent undir ymiskum umstøðum í klassanum ella í bólki:

- Kenn tína styrki. Ert tú væl inni í einum evni, kanst tú gera tær eina meining ella hava eitt hugskot, sum tú kemur við, áðrenn kjakið í klassanum fer av kós. Finn út av, hvørjum tú brennur fyri, og hvat gevur meining fyri teg. Meira tú gongur upp í eitt evni, lættari verður hjá tær at tosa um tað.
- Met um, nær tað fellur tær lætt at tosa, og finn ein máta at taka lut í kjaki, sum er hósandi fyri teg. Kanska ert tú ein, ið dugir væl at lurta og tískil byggja á tað, sum onnur siga. Ella kanska dugir tú væl at seta góðar spurningar.
- Um tað kann vera ein hjálp fyri ikki at missa tráðin, so skriva hugskotini hjá tær niður á pappír, sum tú kanst hyggja í, um neyðugt.
- Um onkur annar í klassanum sigur okkurt skeivt ella býtt, og tað ikki verður rættað, so ber yvir við honum. Tá verður lættari hjá tær at góðtaka, at tú sjálvur sigur okkurt, sum ikki er so skilagott.
- Ert tú í bólki, so finn ein leiklut, ið er hósandi til tín. Um ein bólkur skal virka, skal onkur skriva, onkur skal gera kanningar, onkur skal lurta og eygleiða, onkur skal vera kritiskur, og onkur skal samskipa. Ger títt til at fáa bólkin at virka, og hav í huga, at í einum bólki hevur tað, sum hendir handan leiktjöldini minst líka stóran týdning sum tað, ið hendir, tá ið bólkurin er saman. Minn hini í bólkinum á, at tað eru aðrir samskiftishættir enn at fundast.

Keldur

Adam M. Grant, Francesca Gino, David A. Hofmann. The Hidden Advantages of Quiet Bosses, *Harvard Business Review*, December 2010.

Barbara Oakley. *A Mind for Numbers: How to Excel at Math and Science*, Penguin Books 2014.

Cameron Anderson, Gavin J. Kilduff. Why Do Dominant Personalities Attain Influence in Face-to Face Groups? The Competance-Signaling Effects of Trait Dominance, *Journal of Personality and Social Psychology* 2009.

Jim Collins. Good to Great: *Why Some Companies Make the Leap ... and Others Don't*, HarperCollins Books 2001.

Mary Budd Row. Wait Time: Slowing Down May Be a Way of Speeding up! *Journal of Teacher Education* 1986.

Susan Cain. *Quiet Power: Growing up as an Introvert in a World That Can't Stop Talking*, Penguin Books 2016.

Susan Cain. *Quiet: The Power of Introverts in a World That Can't Stop Talking*, Penguin Books, Broadway Books 2012.

Tórður Johannesarson. “Toymisardeiði – uttan fundir”, *Miðnámsrit 8, Greinasavn* 2016.

Øll kunnu læra at rokna

Úr *Quarts Media* febrúar 2017

Jenny Anderson, Anna Maria Jensen týddi

Støddfrøði er, sum kunnugt, trupul hjá summum, bæði børnum og vaksnum. Munur er í so máta millum kyn, millum fólkasløg og millum lond.

Kanadiarin John Mighton, leikskald, høvundur og støddfrøðivegleiðari/undirvísari, sum sjálvur hevur stríðst við støddfrøði, hevur uppfundið og ment ein máta at undirvísa, sum fær sjálvt teir næmingar, sum klára seg ringast í støddfrøði, at klára seg væl, og harumframt at tíma væl at rokna. Væl grundað prógv eru um, at hesin mátin riggar hjá øllum børnum, hvussu væl ella illa tey duga frammanundan.

Framferðarhátturnin, nevndur JUMP (Junior Undiscovered Math Prodigy) Math, verður nýttur til 15.000 børn í 8 statum í USA, fleiri enn 150.000 í Kanada og umleið 12.000 í Spania. Undirvísingarmálaráðið í USA metir háttin vera so áhugaverdan, at tað í 2012 játtaði Tracy Solomon og Rosemary Tannock, sum starvast sum granskarar í fatanarevnum á Hospital for Sick Children og University of Toronto, 2,75 milliúnir dollarar til at kanna 1.100 tilvildarlaga útvaldar næmingar í 40 skúlaflokkum. Úrslitini fara væntandi at stuðla upp undir arbeiðið, sum tær báðar gjørdu í 2010, og sum vísti, at næmingar í 18 flokkum, sum brúktu JUMP, gjørdu framstig tvær ferðir so skjótt í landsroyndum (standardised math tests) sum tey, ið vórðu undirvíst sum vanligt (sum ikki brúktu JUMP) í 11 øðrum flokkum.

“Illa ber til at siga, at nøkur onnur orsök er til stóru framstiginu enn JUMP, tí vit ansaðu væl eftir, at einasti munurin í kanninginini var júst frálæran,” segði Solomon.

Hvussu JUMP virkar

Mighton sigur, at tvey høvuðsvandamál eru við at undirvísa í støddfrøði. Annað er, at vit ovbyrja heilan hjá børnunum og fara alt ov skjótt frá tí ítøkiligum til tað úrtøkiligum. Tað streingir arbeiðsminnið. Og hitt er, at vit býta flokkin sundur eftir førleikum og gera eitt hirarki, sum tarnar teim veikastu lærandi, og sum samstundis ikki gagnar teim sterku.

Mighton vil vera við, at seinastu 10 árinu eru USA og Kanada farin til uppdagingarlæring og IBL (inquiry based learning)² í støddfrøði, har næmingarnir sjálvir skulu finna fram til nógv hugtøk. Hann nevnir hetta dømið í grein í *Scientific American*:

² Sí Miðnámsrit 16, 2018: “At læra fakliga og tvørfakliga”

Uppdagingargrunndað undirvísing brúkar í minni mun uppgávur, sum kunnu loysast við vanligum reglum, mannagongdum ella frymlum (sum t.d. “finn ummálið á einum rektangli, sum er 5m langt og 4m breitt”) og í størri mun samansettar uppgávur, ið byggja á veruleikakend dømi, ið kunnu síggjast á meira enn ein hátt, og sum ikki hava bara eina rætta loysn (“um tú brúkar 6 flísar, ið eru kvadrat, at gera eitt tún, hvussu skalt tú leggja tær, soleiðis at ummálið á túninum skal verða minst møguligt?”)

Solomon vísti á, at við tilgongdini, sum eisini verður rópt PBL (problem based learning)³, er læraraleikluturin ikki at geva næmingunum beinleiðis undirvísing í at loysa uppgávarnar, men heldur at lata næmingarnar sjálvar loysa samansettar veruligar spurningar, ið hava fleiri møguligar mátar og svar. Men nógv børn hava ikki fortreytir at finna svarini. Tey verða ørkymlað og fastlöst í at halda, at tey eru ikki “roknarar”.

Ein trupulleiki við hesum hátti er, at hann krevur av børnunum, at tey hava alt ov nógv í heilanum í senn. “Hetta er sera torført hjá bæði lærarum og børnum,” segði Solomon.

Mighton heldur, og vísir til heilagransking, sum stuðlar tí, at tað er nógv lættari hjá børnum at loysa uppgávur í støddfrøði, tá ið onkur greiðir væl og virðiliga frá, hvussu uppgávan verður býtt sundur í smáar bitar, og tey síðani kunnu venja gongdirnar væl.

Fyri at greiða mær frá háttinum, spurdi hann, hvat 72 býtt í 3 var. Hann vísti mær nógv matar at finna svarið, til dømis at 3 børn skuldu býta 7 dimes og 2 pennies.⁴ Tá ið eg drálaði, helt hann fyri, at nú hevði hann ikki verið nóg greiður, og fann onkran annan máta at seta spurningin.

Onkur hevði nú sagt, at allir góðir lærarar høvdu undirvíst soleiðis. Men nógvir lærarar hava sjálvir onkran ótta fyri støddfrøði, og gransking vísir, at teir geva henda óttan víðari til næmingarnar. (Tað gera foreldrini tíverri eisini).

Nikki Abuda, sum hjálpti til við at kanna háttin hjá Mighton í Lambeth-økinum í London, segði, at Mighton hevur gjørt stigini í læringini so smá, at so gott sum øll fáa fylgt við. Hon segði, at nógvum lærarum dámdi sera væl henda háttin, og teir tóku hann til sín. “Mong hildu, at frá A til B eru trý stig, men sóu so, at tað vóru fimm ella seks”, segði hon.

Tá ið Solomon royndi JUMP fyrstu ferð, segði hon, at tað vóru tey heilt smáu stigini, sum gjørdur støddfrøðina atkomiliga fyri allar næmingar, og summir næmingar upplivdu á fyrsta sinni, at teir dugdu at rokna. “Av tí, at næmingarnir megna tey smáu stigini, uppliva teir, at teir duga, og føla, at tað loysir seg at stríðast, og hetta gevur teimum áráði at halda

³ Sí Miðnámsrit 16, 2018: “At læra fakliga og tvørfakliga”

⁴ 10 pennies eru í einum dime, og ein penny er ein cent.

fram”, segði hon. Tá ið næmingarnir soleiðis áhaldandi venja at rokna, fara teir at duga betur og verða júst til teir “roknarar”, sum teir ikki hildu seg kunna blíva.⁵

Mighton sigur, at smáu stigini eru alneyðug. “Eg haldi ikki fram, fyrr enn øll duga hetta”. Støddfrøði er sum ein stigi. Manglar eitt trin, verður torført at halda fram. Alt hongur saman. Hann kallar henda háttin “micro-discovery” ella “guided-discovery”.

Onnur dømi eru um, at hátturin eydnast. Tá ið Manhattan Charter School royndi háttin á fyrsta sinni í 2013-14 við 4. flokki, gjørdi hesin flokkurin størst framstig í støddfrøði í øllum New York City. Nú brúka allir flokkarnir í skúlanum henda háttin.

Mátin varð brúktur í Lambeth, ein av fátækastu býarpørtunum í London, til 450 av teimum næmingunum, sum kláraðu seg ringast. Tá ið tey byrjaðu, megnaðu 14% at rokna svarandi til aldurin. Tá ið næmingarnir seinni fóru til próvtøku í 6. flokki (Key stage 2 exam í Bretlandi), stóðu 60% royndina. Aduba segði, at mátin royndist framúr væl og serliga væl hjá teimum, sum høvdu stríðst mest.

“Tað, sum eyðkennir JUMP, er, at hann byrjar við tí heilt grundleggjandi og einfalda, og fer við sera smáum stigum upp á sera høgt stig innan rímiliga stutta tíð”, segði hon. Børn, sum ikki hildu seg duga at rokna, fingi sjálvsálit av bráðliga at síggja, at tey dugdu.

Tað, sum verri er

Tað, sum Mighton sigur vera ein álvarsligan bága, er, at lærarar hava lyndi til at halda, at farmyndin av spjaðingini í einum flokki sær út sum ein klokka – eitt normalbýti við stórar spjaðing – og undirvísa eftir tí. Tað vil siga, at 20% av næmingunum klára seg illa, 60% miðal og 20% sera væl, og hetta gevur eina spjaðing, sum svarar til 2-3 árgangir í sama flokki.

“Tá ið fólk tosa um at menna útbúgving, vilja tey hava eitt hægri miðaltal. Tey hugsa ikki um at minka spjaðingina”, segði Mighton.

Grundin til, at slíkt hevur týðning, er, at børn samanbera seg við hvørt annað, longu meðan tey eru smá, og gera av, um tey eru “roknarar” ella ikki. Børn, sum gera av, at tey eru ikki “roknarar”, kunnu læsa seg fóst í hugsanini, sum Carol Dweck kallar fastlæstur hugburður (fixed mindset): Tey halda, at evnini eru íborin, og at einki gerst við tað.

Gransking seinastu 30 árinum um, hvussu fólk hugsa, vísir, at børn, sum hava fastlæstan hugburð, eru minni djørv og megna minni enn tey, sum halda, at tað nyttar at stríðast.

Carol Dweck hevur kannað JUMP og sigur, at JUMP fremur mennandi hugburð (growth mindset): Tú fert at duga betur, um tú venur. “Børnini mennast við fúkandi ferð; tað sýnist

⁵ Sí Miðnámsrit 9, 2016: “Hví duga børn í Eystur-Asia betur at rokna enn børn í Vesturheiminum?”

torført, men tað er tað ikki. Tey gera framstig og merkja, og at tey kunnu fara at duga ordiliga væl”, segði hon á eini støddfrøðiráðstevnu.

Mighton sigur, at trupulleikin við normalbýtinum er, at vit stúra fyri, at tey, ið duga best fara at keða seg. “Okkara royndir vísa, at um tú undirvísir øllum flokkinum, fer allur flokkurin at duga betur”, sigur hann. Tá ið børnini flyta seg saman, og so nógv uppliva, at tey duga støddfrøði, uppliva tey tað, sum Émile Durkheim kallar “collective effervescence”, ið er felags gleði og frøi um, at øll læra og gera framstig, heldur enn gleði um at fáa eitt høgt met.

Av tí at skúlar flyta seg, um enn nakað seint, frá teimum stóru pengasterku útgevarunum, sum geva skúlabøkur út, til tilgongdir, sum byggja á granskingarúrslit, fara hættir sum JUMP væntandi at fáa størri undirtøku. Mighton hevur, til hann í 2015 vann prísin “Schwab entrepreneur of the year award”, arbeitt í 15 ár við at menna JUMP og ongar íleggjarar havt og einki reklamufelag. Hann hevur brúkt alla sína játtan til at menna og roynd tilfarið (JUMP er nonprofit, og lærarartilfar er tøkt á heimasíðuni), Pearson, hinvegin, er ein milliardafyritøka, sum røkkur út í hvønn krók á marknaðinum fyri undirvísingartilfar.

Ofta vilja tey, sum koma fram við einum undirvísingarhátti, vera við, at hann er nýggjur. Men Mighton leggur dent á, at hansara máti er aldargamal. Hann vil vera við, at støddfrøði verður umtalað sum torføruttan at vera tað, og at alt lærarum og næmingum tørvar, er at skera støddfrøðina sundur í smálutir. Fleiri siga, at hesi smáu stigini eru bert stríð og óneyðugar endurtøkur. Men stigini kunnu vera stuttlig sum puslispøl.

Hann segði eisini í *World Economic Forum* í Davos herfyri, at støddfrøðingar hava so stórt ego, at teir siga ikki fyri øðrum, hvussu lætt tað er at læra støddfrøði. “Logikarar prógvaðu fyri meira enn 100 árum síðani, at støddfrøði kann verða býtt sundur í einföld stig.”

Næmingar hungra eftir telefonreglum

Tórður Johannesarson

Orðini eigur serfrøðingurin í strongd, Thomas Pape, í viðtali við Tinu Rasmussen 16.05.2018 í gymnasieskolen.dk. Greinin er eisini viðkomandi fyri miðnám í Føroyum. Í 2015 skrivaði Heðin H. Lamhauge greinina “Telefonisk innrás og tøkniligir fótonglar”, ið stóð í *Miðnámsriti nr. 8, Greinasavn 2016*; hann hevði gjørt eina roynd við telefonreglum í tveimum flokkum á Føroya Handilsskúla. Kanningin vísti greitt, at næmingar vilja hava reglur. Heðin mælti til, at leiðslur og myndugleikar taka ábyrgd.

Um næmingarnir fáa betri talgildar vanar, blíva teir meira fokuseraðir og avrika betur, sigur serfrøðingurin í strongd, Thomas Pape. Hann hevur fyri stuttum hjálpt einum flokki á øðrum ári á miðnámi í Århus at fáa góðar telefonvanar.

Ber tað til eftir bara fyra vikum at geva miðnámsskúlanæmingum betri talgildar vanar, og samstundis fáa teir at savna og fordjúpa seg betur?

“Ja.”, er avgjörda svarið frá Thomasi Pape.

Hann er júst liðugur við eina royndarverkætlan í 2.b. á Århus Statsgymnasium. Hann fylgdi 24 næmingum í fyra vikur. Hann hevur kannað og havt samrøður við teir bæði fyri og eftir royndina. Hann gjørði m.a. venjingar við teimum og setti mörk fyri nýtslu av fartelefonum – bæði í undirvísing og heima.

Hann er ikki komin til botns í øllum úrslitunum av royndini, men myndin er greið: Telefonmisnýtslan hjá næmingunum er nógv minkað, og næstan allir uppliva, at teir eru blivnir glaðari, meira luttakandi og motiverðaðir. Teir duga betur at fordjúpa seg, og teir sova betur, nú teir hava minkað telefonnýtsluna.

”Tað prógvar, at smáar broytingar kunnu hava stóra ávirkan. Talan er ikki um rakettvísindi. Hugsid tykkum, um royndirnar frá bara hesum flokkinum kunnu spreidda seg til allar miðnámsskúlar?”, sigur Thomas Pape.

Stór ótilvitað nýtsla

Verkætlanin er sprottin av mongu samrøðunum, sum Thomas Pape hevur havt við næmingar á miðnámi og onnur ung á síni strongdklinikk í Århus. Har upplivir hann ferð eftir ferð, hvussu ótilvitað nýtsla hjá teimum ungu av talgildu miðlunum hevur neiligar avleiðingar, bæði fakliga og persónliga.

”Sera fá av teimum ungu eru tilvitað um, hvussu nógv fartelesfonin og teir sosialu miðlarnir fylla í gerandisdegunum. Í øllum samrøðunum kom Thomas inn á teirra telefonvanar, tí at hesir hava so stóra ávirkan á teirra lív. Tey ungu hava torført at fordjúpa og savna seg leingi í senn og gera ting liðug – og harvið verða læring og avrik ávirkað. Vit eru noydd at viðurkenna, at tað er ein samanhangur millum ovurnýtsluna av talgildum miðlum hjá næmingunum og tí, sum teir avrika til royndirnar. Teir mongu menningarmøguleikar, sum mong teirra hava, verða ikki brúktir nógv væl, sigur hann, og leggur samstundis dent á, at hann als ikki er ímóti talgildum miðlum. Men tørvurin á ”góðum talgildum” vanum hevur ongantíð verið størri enn nú á døgum.

”Tey ungu verða skírd talgild innfødd, men tey hava als ikki talgildu førleikarnar at meta um góðar og vánaliga netvanar”, leggur Thomas Pape afturat.

Spotify, sjónvarp og týskur stílur

Sambært Thomasi Pape er lítið av samskipaðari vitan um, hvørjar avleiðingar ovurnýtsla av talgildum miðlum eru fyri mentala trivnaðin og læringsúrtøkuna. Men einstakar vísindaligar kanningar, millum annað ein frá Western Carolina University i USA í 2015, vísa, at tey lesandi læra 10-20% minni, um tey verða órógvað triggjar ferðir av telefonini í 10 minuttir.

Meðan verkætlanin í 2.b. á Århus Statsgymnasium var, gjørdi Thomas Pape somu roynd, sum varð gjørd í USA, har nakrir næmingar blivu órógvaðir av sms’um, meðan teir hugdu at einum filmi. Eftir filmin skuldu øll í flokkinum svara fleiri spurningum. Teir næmingar, sum ikki blivu órógvaðir, fingi 89% røtt svør, meðan teir, sum blivu órógvaðir av sms’um, fingi bara 70% rætt.

”Næmingarnir halda ikki, at tað bilar nakað. Teir halda, at teir kunnu vera á Spotify, hava sjónvarpið tendrað og samstundis skriva týskan stíl. Men veruleikin er, at arbeiðsferðin minkar.

Fýra vikur við greiðum reglum

Tær fýra vikurnar, ið royndin vardi, hevur flokkurin havt greiðar reglur um, hvussu telefonin skuldi brúkast. Samstundis gjørdi Thomas og ein starvsfelagi fleiri venjingar við flokkinum. Ein av venjingunum var at fáa næmingarnar at skilja, hvat tað ger við ein persón, at hann tosar um okkurt persónligt, og samstundis fleiri ferðir hyggur í telefonina.

”Um 80% av næmingunum hildu, at tað var særandi, og tá ið tað hendi aftur, vóru teir ikki bangnir fyri at finnast at hvørjum øðrum.”

Allar fýra vikurnar kannaði hann, hvussu atferðin hjá næmingunum var á teirra telefon. Allir brúktu telefonina nógv meira, enn teir hildu. Teir blivu sera bilsnir, hvussu nógv teir

brúktu hana. Allir blivu tilvitaðir um stöðuna, og júst það var avgerandi. Það er tástani, at teir fáa ein ognarskap og hug at broyta vanar.

Málið er glaðir næmingar

Thomas Pape er bilsin av, hvussu samstarvssinnaðir, ið næmingarnir vóru. Men það tók eisini eina løtu at fáa teir við.

Teir hava sagt, at teir fyrst hildu: Áh nei, aftur það sama! Teir vóru vanir við at blíva mintir á við fremsta fingri á lofti, tá ið það kom inn á nýtslu av talgildum miðlum. Men teir blivu samstarvssinnaðir so skjótt, sum teir varnaðust, at okkara tilgongd var ein onnur, nevniliga, at endamálið var at fáa teir at fáa meira á skaftið. Það er tann einasti mátin at fáa tey ungu við, slær hann fast.

Miðlingin er altavgerandi. “Vit skulu ikki siga við tey, at tey nú skulu hava betri telefonvanar!” Það er eingin, sum tímur at stríðast í fyra vikur fyri at fáa hetta at vita. Man skal siga: “Málið er, at tit blíva glað og motiverað og kunnu brúka tykkara menningarmøguleikar til fulnar, og tí eru tit noydd at fáa nakrar góðar talgildar vanar!” Við at hava hetta fokus raka vit tey, har það pínir. Tey eru troytt og kunnu ikki savna seg, vilja fegin hava hægri próvtøl og hava trupult við at sova – það er har, sum vit mugu fanga tey.

Thomas Pape kennir á sær, at næmingar á miðnámi sakna greiðar karmar í sambandi við telefonnýtslu. Teir skríggja eftir hjálp til at stýra henni.

Stórir opinleiki

Ein partur av verkætlanini var, at næmingarnir ikki sluppu at brúka telefonina hálvan tíma, áðrenn teir fóru til songar. Onkrir fullu onkuntíð fyri freistingini og fóru á facebook ella hugdu at filmi. Fleiri søgdu, at teir vóru fegnir um, at teir duttu úti, tí það hevði við sær, at teir varnaðust, hvussu illa teir svóvu, tá ið teir høvdu telefonina hjá sær í songini. Thomas Pape er glaður og rørdur um, hvussu opnir næmingarnir vóru, meðan royndirnar vardu.

”Vit søgdu frá byrjan við teir, at teir kundu gera mistøk, og það hevur týdning, at teir eru til reiðar at tosa við onnur um tær mongu avbjóðingarnar, sum stóðust av telefonmisnýtluni, og það hevði týdning, at teir býttu royndirnar og avbjóðingarnar við onnur.” Það hevur verið ein fragd hjá Thomasi Pape at uppliva, at teir finga skapt eitt trygt umhvørvi, har næmingarnir torðu at lata seg upp. Hann bleiv bilsin av, hvussu illa næmingarnir dugdu at finna upp á okkurt at gera teir 30 telefonfríu minuttirnar innan songartíð. Vit vóru noyddir at koma við hugskotum til teirra, t.d. um at lesa eina bók, tosa við foreldrini, lurta eftir tónleiki, rudda kamarið, meditera o.s.fr.! Hetta sigur nakað um, hvussu stórt vald tøkkin hevur á okkum. Út frá einum lívfrøðiligum sjónarhorni hava vit als ikki skilt, hvussu vanaskapandi fartelefonirnar eru við teirra appum og sosialu miðlum.

Leiðarar mugu koma inn á vøllin

Royndarverkætlanin á Århus Statsgymnasium er snúningsdepilin í bókini *Reboot dine digitale vaner*, sum Thomas Pape er í holt við at skriva, og sum kemur út á heysti 2018. Í bókini greiðir hann stig fyrri stig frá um royndarverkætlanina í 2.b, sum leiðarar og lærarar á øðrum miðnámskúlum kunnu brúka sum íblástur, so at teir gera næmingarnar meira tilvitaðar um misnýtluna og um at hava sunnar talgildar vanar.

Tíðin er komin, at miðnámskúlararnir fata, at næmingarnir ikki sjálvir duga at stýra nýtsluni. Prísurin ella avleiðingin av zappara-mentanini er vantandi evni at hugsavna seg. Vit mugu hjálpa teimum ungu at vinna hesi evni aftur. Thomas Pape vónar, at bókin ikki bara verður brúkt av einstökum eldsálum kring um á lærarastovum á miðnámskúlunum, men at leiðslurnar koma á vøllin og fáa allar lærarar við. Hetta er ikki bara ein uppgáva hjá einstaka læraranum. Tað eru lærarar og leiðarar, sum saman skulu gera næmingarnar skikkaðar at nýta talgildu tøkni.

Máltøkni

Úr málráð 27.03.2018

Sjúrdur Gullbein

Máltøkni er samanrenning millum málfroði og teldufrøði. Í stuttum snýr tað seg um at fáa teldur til at kenna aftur, viðgera og eftirlíkna menniskjamál á skrift og í talu.

Fremsta uppgávan hjá máltøkni er at lætta um samskiftið hjá menniskjum, og vit brúka hana hvønn dag uttan at hugsa um tað. Vit googla og sprota, vit tosa við alskyns tól, vit fáa telduna at lesa upp fyri okkum, og hon kannar eisini, um tekstir okkara eru rætt stavaðir. Máltøkni er vorðin týðandi partur av infrastrukturi okkara og er við til at binda okkum saman sum samfelag.

Tí er máltøkni so týðningarmikil. Ikki bara fyri land okkara sum heild, men eisini fyri móguleikarnar hjá hvørjum einstøkum at virka í felagsskapinum og at byggja egna framtíð.

Tí hevur tú ilt við at lesa, ert tú eitt sindur uttanfyri. Hevur tú trupulleikar við at skriva, ert tú eitt sindur uttanfyri. Ert tú sjónveikur, ert tú eitt sindur uttanfyri. Ert tú hoyrveikur, ert tú eitt sindur uttanfyri. Ert tú útlendingur og skilur ikki málið, ert tú eitt sindur uttanfyri. Tú fært ikki útrykt teg nóg væl, og Føroyar fáa ikki fullgott gagn av evnum tínum.

Tað hevur altíð verið so. Men so hvørt sum samfelagið verður talgilt og skrivifiserað, verður torførari hjá hesum medmenniskjum at vera við. Skriviveiki pedagogurin, sum áður blomstrandir kundi fortelja foreldrunum um alt tað stuttliga, sum barnagarðurin ætlaði at gera saman við børnunum, skal nú avdúka veikleika sín, tí nú skal alt skrivast upp á talvur. Lesiveiki bilmekanikarin, sum áður kláraði seg við skiftilykli og skrúvublaði og valla møtti einum bókstavi á verkstaðnum, skal nú orðna meira tekniskt samansettar bilar og lesa týskar manualar bara fyri at orðna eina hondbremsu. Og hjá teimum, sum onga útbúgving hava, er gamla og virda alternativ við at fara til skips ella á flakavirki útskift við ivandi eygu og eitt trýst um at blíva til okkurt.

Máltøknin kann lata upp dyr fyri hesum fólki. Hon kann lesa, skriva og umseta fyri tey. Geva teimum røddina aftur.

Tað er tann reini gandur.

Føroyskt er ikki eiðasørt við máltøkni. Vit hava eitt vælútbyggt internetsamband og kunnu útvega okkum informatión um øll hugsandi evnir á Google og øðrum leitiskipanum.

Sprotin hevur eisini brúkt móguleikan og hevur ment orðabókatænastu sína, sum landið

hevur verið við til at fíggja, so at vit øll kunnu brúka tænastruna. Hvør hevði viljað verið hana fyrriuttan í dag.

Vit hava eina føroyska teldutalu, sum upprunaliga varð skapt til sjónveikar føroyingar, men sum eisini gjørdist ein kollvelting fyri lesiveik og skriviveik.

Tann ungdómur, sum fyrr føldi seg til fortreð og altíð skuldi hava onkran at lesa fyri sær, kann nú við teldutaluni sjálvstøðugt taka sær eitt miðnámskúlaprógv. Tann hógvan er ikki bara ein billett til eitt universitet. Hon styrkir eisini sjálvsálitið hjá næminginum og er góð ílaga hjá samfelagnum, tí nú fæst atgongd til potentialið í næminginum, ið sum liðugt útbúgvinn kann geva sítt íkast aftur til felagsskapin. Tað finnast lesiveikir føroyskir skiparar, sum rokast á havinum og tjena harðan valuta til samfelagið, sum høvdu havt verri við at komið hartil, um teir ikki høvdu teldutaluna til at hjálpa sær í skúlagongdini. Tailendskar kvinnur lurta eftir teldutaluni, so at tær hoyra, hvussu málið ljóðar, og hvussu orðini verða úttalað. Teldutalan mótar hesar kvinnur til at útbúgva seg í Føroyum og er soleiðis við til at integrera tilflytarar í føroyska samfelagið.

Uttan máltøkni vóru hesar søgur ikki til, og tær eru mangar fleiri.

Føroyskt er altso við í máltøkniligu menningini, men skulu vit vera reiðiliga errin av móðurmáli okkara – og tað skulu vit – so taka vit næsta stigið nú. Møguleikarnir eru nógvir, men serliga trý ting eiga at verða gjørd. Vit eiga at fáa tann føroyska rættstavarann at virka betur, vit eiga at fáa føroyskt við í Google Translate, og vit eiga at gera eitt føroyskt talu-til-tekst-forrit.

Tann føroyski rættstavarinn er frálíkt amboð hjá øllum, sum skriva føroyskt, tí hann hjálpir til við at lúka burtur villur, sum eygað ikki sær. Hentur og líkatil. Rættstavarinn virkar tó ikki á øllum plattformum og er tí ikki tann vinningur, sum hann kundi verið. Høvuðsorsøkin er, at føroyskt er ov lítil marknaður til at vekja peningaligan áhuga hjá stórfyritøkum sum Apple og Microsoft. Fróðskaparsetrið og føroyskar kt-fyritøkur hava roynt uttan úrslit, og Sprotin arbeiðir nú við at menna nýggjan stavara, sum vónandi fer at kunna loysa trupulleikan, men tað er ikki vist. Meðan vit bíða, kunnu vit fara inn í okkum sjálv og umhugsa, hvørt vánaliga marknaðar-appeal okkara ikki fyrr ella seinni má hava ta fylgju, at landið má rinda heimsfyritøkum ein posa av pengum fyri at fáa slík arbeiði gjørd. Ein modernaður rættlesari kundi eins og orðabókatenastan hjá Sprotanum verið gáva til Føroya fólk. Tann gávan hevði glett øll.

Google Translate er heimsins kendasta umsetingarmaskina við yvir 100 málum og 500 milliiónum brúkarum um dagin, og øll hava ókeypis atgongd. Orð fyri orð eru umsetingarnar álítandi. Til setningar eru tær fínar sum rátyðingar hjá tí, sum dugir eitt sindur á at skyna, og til ber at leggja betri uppskot afturat so hvørt. Tað hevði verið fongur at fingið føroyskt við í Google Translate, ikki bara fyri føroyingar, men eisini fyri

útlendingar, sum leita sær kunning um Føroyar. Fyri at fáa fyrirtekuna Google at geva hesum ans, skipaðu Atlantic Airways og Visit Faroe Islands fyri PR-átakinum Faroe Islands Translate, og sanniliga hevur tað lukkast teimum at fáa samband við ovastu leiðsluna í Google, og hon er við upp á tað. Jonhard Mikkelsen er sjálvandi mitt í rokanum. Sum fyrsta stig hevur Google fingið alt tilfarið til ensk-føroysku orðabókina hjá Sprotanum útflýggjaða, og Google tekur nú støðu til, um farast skal víðari, og hvussu tað so skal gerast. Verður hildið áfram, verður tað aktuelt at fáa aðrar føroyskar orðabøkur við. Tað verður eisini ein spurningur um rættindi hjá teimum, sum skapt hava verkini, men vónandi fer hetta spennandi átak at bera á mál. Eisini í hesum føri eigur tann politiski myndugleikin at vera klárur og tærna til sum bulldosarin, ið kann bróta niður teir fíggjarligu múrar, sum ofta reisa seg í slíkum málum. Tað er til gagns fyri okkum øll.

Eitt talu-til-tekst-forrit er eitt forrit, har teldan skrivur tað á skíggjan, sum sagt verður við hana. Hetta er so nýtt í føroyskum, at einki orð er fyri tí enn. Á enskum eitur tað automatic speech recognition, stýtt ASR, ella bara speech to text, stýtt STT. Summi kalla tað raddarkennara, og lat okkum brúka tað í hesum sambandi.

Ein raddarkennari er fyrst og fremst eitt neyðugt amboð hjá teimum, sum hava ilt við at skriva. Tað kunnu vera skriviveik, og tað kunnu vera fólk, sum hava fysiskar avbjóðingar ella aðramáta einki hava tað við at skriva. Ein skjót meting fortelur, at umleið 5.000 føroyingar kunnu hoyra til henda ból. Fyri teir verður raddarkennarin eitt frambrot, sum fer at styrkja demokratiska leiklut teirra og geva teimum betri samfelagsliga vælveru. Teir sleppa við.

Raddarkennarar eru samstundis grundarlagið undir øllum hentleikum, sum hava við raddargrunndað samskipti við tól at gera. Kendast man vera Siri hjá Apple, men øll slík tól brúka raddarkennarar. Ein føroyskur raddarkennari letur tí upp fyri óteljandi hentleikum, eisini teimum, sum liggja frammi í ókomnum døgum og bíða eftir at verða uppfunnir.

Tað verður eisini ført fram, at raddarkennarar kunnu brúkast sum skrivstovuamboð til eitt nú skrásetingaruppgávur hjá heilsuverki og øðrum almennum stovnum, men royndir vísa, at enn skal tøknið forbetrast nakað til at kunna kalla hetta ein generellan sannleika.

Fyrsta fetið til at gera ein føroyskan raddarkennara er nýliga tikið. Fólkinu eru lutvíst tey somu, sum gjørdu ta føroysku teldutaluna. Á odda er Karin Kass, leiðari á Sjóndeplinum og kvinnuligur parallellur til Jonhard Mikkelsen. Tað verður ótrúliga spennandi at síggja, hvussu leikur fer, og fram um alt mugu politikarar og hvør tann, sum hevur fíggjarliga orku til tess, vera við til at stuðla hesum og øðrum framtøkum, sum gjørd verða innan máltøkni í føroyskum.

Tá ið verkini eru skapt, fer eingin at vilja vera tey fyrriuttan.

Arbeiðsgleði, dygd og vunnin rættindi

- viðtal við Nikolínu Olsen, forkvinnu í YF

Tórður Johannesarson

Nikolína byrjaði at undirvísa í august 2000 á Studentaskúlanum og HF-skeiðnum á Kambsdali og Klaksvíkar HF-skeiði og hevur verið har síðan. Hon var eitt tíðarskeið á Handilsskúlanum á Kambsdali. Nikolína hevur nógvar royndir bæði frá tí privata og almenna arbeiðsmarknaðinum, áðrenn hon bleiv miðnámskúlalærari. Hon bleiv einmælt vald sum forkvinna í YF í februar 2018.

- Hví valdi tú at blíva forkvinna?

Eg valdi at blíva forkvinna, tí eg haldi, at eg havi nógvar týðningarmiklar royndir, ið eg kann brúka í hesum arbeiði. Eg vil arbeiða fyri, at limirnir vinna góðar sømdir á øllum økjum.

Sum álitisfólk havi eg nógvar royndir, fyrst á gamla Studentaskúlanum og HF-skeiðinum á Kambsdali. Og tá so Studentaskúlin og HF-skeiðið á Kambsdali & Klaksvíkar HF-skeið og Handilsskúlin á Kambsdali vórðu samanløgð, helt eg fram sum álitisfólk á samanlagda skúlanum, Miðnámi á Kambsdali. Tað vil siga, at eg havi verið við í allari samanleggingartilgongdini. Eisini hava um- og útbyggingar verið bæði á Kambsdali og í Klaksvík. Fyri tveimum árum síðan flutti Klaksvíkar HF-skeið í nýggj hølir, og alt hetta ger, at eg eri komin inn í stýrið hjá YF við nógvum og fjølbroyttum royndum á økinum. Hetta er sjálvandi gott at hava við sær í arbeiðinum í stýrinum.

- Hvørjar avbjóðingar eru á miðnámsøkinum?

Sera stórar avbjóðingar eru á miðnámsøkinum. Nýggja breytaskipanin – ið er komin fyri at spara pening – er ein stór avbjóðing. Spurningurin er, um henda skipan ikki kostar meira í síðsta enda, bæði peningaliga og menniskjaliga. Sáttmálin er góður fyri sjálvan landskassan her og nú, men hann kostar nógv í longdini við tað, at vit fáa ein verri skúla, og tað gongur út yvir næmingarnar og Føroya framtíð.

Undirvísingartímatalið er minkað í flestu lærugreinum og í fleiri lærugreinum rættiliga nógv. Minkingin (m), ið er upp til 8%, ger hetta so mikið verri.⁶ Eisini er tíðin til skrivliga arbeiðið (næmingatíðin) minkað úr meira enn 1.100 tímum niður í 650 tímar til hvønn

⁶ m er eitt tímatal, ið verður tikið frá øllum lærugreinum at nýta til innanhýsis royndir, felagstímar og tílíkt.

næming. Talið av próvtøkum er lækkað úr 11 niður í 9 próvtøkur, og eitt skifti vóru bara 8 próvtøkur.

Lærarar hava nú minni tíð til meira arbeiði. Skipanin leggur upp til tvørfakligheit, og at tann privatpraktiserandi lærarin er ‘deyður’, tó uttan at vilja gjalda tað, tað kostar. Tvørfakligheitin er eitt eiti í flestu forum, og skipanin hevur størri fokus á “tvørfakligheit” enn fakligheit – um so er, hvat skal so samstarvast um? Farið er burtur frá “vitan” til “fórleikar”, har fórleikarnir ikki altíð eru nóg væl lýstir. Lærararnir eru ikki ílatnir til nýggju skipanina og tað, hon krevur, m.a. at nú skulu næmingarnir ikki vita, men duga. Úrslitið hevur eisini verið, at skúlarin/lærararnir hava havt rættiliga ymiskar fatanir av, hvussu sumt skal fremjast, og hvar fokus skal vera. Eingin eftirútbúgving hevur verið av lærarum. Ongar vegleiðingar eru gjørdar til námsætlanirnar, og eisini vanta lærugreina-ráðgevarar. Sjálvandi skuldi alt hetta verið gjørt, áðrenn skipanin varð sett í verk. So hevði støðan á miðnámsøkinum verið betri í dag.

Harafturat er lítil vilji frá politiskari síðu at granska á miðnámi og at gera lærutilfar. Vit hava partvíst yvirtikið eina danska skipan, og hetta ger, at tingini hanga ikki altíð so væl saman.

- Hvørjar eru avbjóðingarnar hjá miðnámslærarum í løtuni?

Arbeidsbyrðan er ein stór avbjóðing, ið kann føra til strongd, ónøgdsemi og vantandi arbeisgleði. Lærarar skulu renna skjótari – og lærarar hava lítla tíð til hvønn næming. Lítil tíð er til fyrireiking og lítil tíð til rætting - og lærarar skulu gera so nógv annað enn at undirvísa næmingum. Alt, sum tú gert, skal skrúsetast, og hetta fer við sera nógvari orku í dagliga arbeiðinum, og haraftrat er lønarlagið ikki reiðiliga kappingarført í mun til aðrar akademiskar lønarbólkar.

Ársverkið ger, at nógv ólont arbeiði ikki verður gjørt, nú alt skal gerast upp í tímum. Her hugs eg t.d. um nevndir undir lærararáðnum, evnis dagar o.s.fr. Eisini hevur hetta í summum forum havt ávirkan á sosiala lívið á skúlunum, t.e. at felagsskapsandin er munandi veikari á skúlunum í dag, enn hann var undir gomlu skipanini. Snøgt sagt, ársverkið køvir hugin hjá lærarum.

Ein kanning hjá YF frá 2017 vísir, at 62% av lærarunum høvdu havt illgruna um strongd trý tey seinastu árin. Og 76% siga, at tey merkja, at teirra arbeiðslív gongur út yvir privatlívið. Eisini vísir kanningin, at flestu kvinnuligu miðnámslærararnir við børnum í barnagarðs- ella skúlaaldri ikki megna fulla tíð. At so nógvar kvinnur verða noyddar at arbeiða niðurstetta tíð, prógvar, at nakað er galið við skipanini. Og tá hugsað verður um javnstøðu, er hetta als ikki í lagi. Ein avleiðing av hesum framyvir verður, at kvinnur fáa lægri pensjón enn menninir, tá ið tær fara frá.

Lærararáðini eru nógv amputerað. Minni demokrati er á arbeiðsplássinum, av tí at størri vald er lagt yvir á rektararnar. Hetta merkir, at YF hevur størri týdning enn nakrantíð. Og tað er umráðandi, at limirnir bakka upp um felagið, at øll melda seg inn og taka lut í felagsarbeiðinum, nú tað tykist, at fakligheitin á miðnámi ongan góðan hevur.

Ein hevur varhugan av, at bæði MMR og FMR bert hugsa um kostnað og eina bíliga skipan. Løgmaður, Aksel V. Johannesen, var gestarøðari á aðalfundinum hjá YF í 2017. Á fundinum segði hann, at øll skipanin var gjørd fyri at spara pening. Eisini nevndi hann, at hann var ímóti New Public Management⁷, og at farast skuldi burtur frá hesum.

Á Glasi er talan um størstu samanlegging á økinum, har skúlar við ymiskum mentanum skulu húsast undir somu lon. Harafturat eru bæði skipan og sáttmáli nýggj. Alt hetta skapar óvissu og síðan 2013 – t.e. seinastu 5 árin – hevur verið arbeið undir støðugum broytingum.

Arbeiðsgleði, dygd í undirvísingini og vunnin rættindi skulu setast í hásæti. Tí at vera undirvísari merkir at vera kreativur. Um ein lærari verður ov hart fyrispentur, er vandi fyri, at kreativiteturin doyri, og so fer alt.

⁷ NPM fevnir um at nýta leiðsluligar og hugsjónarligar hugsanir frá privata geiranum í almenna geiranum.

Finn teg í organisasjónini - tankar um tað, sum er í og ímillum okkum

Ummæli av vp.fo 03.10.2016

Annika W. Joensen

Við bókini "Finn teg í organisasjónini" hevur Helgi Rasmussen, sum rithøvundur, saman við Edvardi Olsen megnað við vælvaldum orðum at lýsa psykodynamiska skipanarástøðið.

Bókin er góð at lesa, tí málið er so skilligt og sjálvt torgreidd hugtøk eru væl og einfalt forklárað.

Hartil er bygnaðurin góður, dømini úr føroyskum og einstøkum dönskum organisatiónum eru passalig í tali og vavi, og so dámdi mær væl, at ástøðið verður lýst í formælinum, og at teoretikarar tí í so avmarkaðan mun verða tiknir fram í tekstinum.

Seinasti kapittullin, har m.a. ymsu leiðaraeyðkennini verða lýst, var kanska eitt sindur tyngri at lesa og skilja, men tað er kanska ikki so løgið, tí sum rithøvundurin eisini vísir á, er hetta ikki eitt einfalt evni, og sum so skal ein ansa sær at gera tað ov einfalt.

Bókin gevur innlit í tað, sum hendir í og ímillum fólk, sum samstarva, og lýsir eitt serligt perspektiv, ið fevnir um bæði tað tilvitaða og ótilvitaða, og sum tekur støði í samfelagi, organisatión og bólki sum sosialar skipanir og í einstaklinginum í hesum somu sosialu skipanum.

At geva innlit og skapa refleksiÓN er júst málið við bókini, og sum vant við konsulentinum Helga Rasmussen, so ger hann, sum hann sigur, og livir harvið eisini upp til sjálvan aðaltankan í psykodynamiska skipanarástøðinum.

Í hesum eru mørk, og at halda hesi mørk er umráðandi, tí tey skapa tryggleika og verja ímóti tí ótta, sum órógvar arbeiðið við uppgávuni, sum er sjálvt tilverugrundarlagið undir organisatiónini.

Bókin er viðkomandi fyri flestøll fólk, og ikki bert t.d. lesandi, sálarfrøði- og organisatións-áhugað og leiðarar í víðari merking (virkis- og stovnsleiðarar, námsfrøðingar, lærarar, politikarar, prestar, venjarar og onnur), tí vit øll so ella so eru partur av bólkum við felagsuppgávum og alsamt gerast partur av dynamikkum, sum kunnu vera torførir at skilja og navigera í.

Bókin er ein hjálp í hesum, tí hon gevur innlit í, hvussu sosialar skipanir virka og eitt nú, hvussu vit varpa kenslur á onnur, sum vit í lötuni ikki rúma. Hetta kann kanska ljóða

løgíð, men at hava innlit og at tosa opið um tað kensluliga á arbeiðsplássinum er ógvuliga effektivt, um tað verður gjørt við høvuðsuppgávuni í huga.

Møguleikin at mennast sum samfelag, organisatión ella menniskja er betri, um vit viðurkenna tað ósjónliga og ótilvitaða, sum er í og ímillum okkum, tí tað er jú í veruleikanum tað, sum stýrir okkum.

Sjálv sóknaðist eg eftir bók sum júst hesari, tá eg miðskeiðis í 1990-unum gjørði mínar fyrstu royndir sum leiðari og so ofta undraðist á tað, sum gekk fyri seg í organisatiónini.

Bókin hevði eisini verið hent tær ferðirnar, eg havi samstarvað við ein konsulent um broytingartilgongdir. Felags fyri hesar er, at tað er trupult at siga frammanundan, hvussu starvsfólk og leiðarar megna sínar leiklutir, og hvat er best at gera, tá ið trupulleikar stinga seg upp.

Henda bókin er eitt stig á leiðini til at skilja og serliga at leggja til merkis, hvussu stóra ávirkanin ið leiðarin hevur á organisatiónina, bæði tá tað gongur við og ímóti.

Sum Helgi nevndi til bókaútgávuna, er eitt væleydnað samstarv millum organisatión og konsulent m.a. treytað at dirvinum og styrkini hjá leiðaranum at lata menningararbeiðið ganga sína gongd og tola tað trýstið, sum tilgongdin leggur á leiðaran.

Hetta kann ikki sigast ov ofta, og vert er at leggja til merkis, at eisini konsulenturin er undir stórum trýsti, sum hann má tola.

Um eg skuldi ynskt mær nakað øðrvísi í bókini, hevði tað verið at fingið meiri at vita um munin á at arbeiða sum konsulentur í Føroyum og Danmark. Eg dugi nevnliga ikki at síggja tað føroyska samfelagið og tess ávirkan á føroysku organisatiónina í dømunum. Hava vit t.d. serligar føroyskar problematikkir (vansar ella fyrimunir), sum leiðarin kann hava í huga?

Og hvussu tá vit skulu velja konsulent?

Hvat 'fangar' føroyski konsulenturin í føroysku mentanini, har ein útlendingur gerst ov stuttur, og hvørjir vandar eru fyri at gerast 'blindur' sum partur av mentanini?

Ítøkilig dømi um hetta hevði givið lesaranum viðkomandi vitan, t.d. í sambandi við at velja føroyskan ella útlendskan konsulent.

Kápumyndin hóskar væl til innihaldið í bókini. Tað er ein málningur í grønum, gulum og bláum litum, sum Martin Joensen hevur málað í samráð við høvundin. Hann vísir fólk og bólkar, sum arbeiða og flyta seg. Málningurin er kámur og vísir ikki smálutir sum so.

Mitt á permuni stendur ein persónur og klórar sær í nakkanum, og hetta er eftir mínum tykki sera beinrakið, tí flestøll starvsfólk og leiðarar munnu kenna seg aftur í hesum: ikki

at skilja í lötuni, hvat gongur fyri seg. Eg veit ikki, hvat málarin hevur hugsað við litunum, men teir fáa meg at hugsa um Føroyar.

Eg vil at enda ynskja til lukku við útgávuni og takka Helga Rasmussen fyri tað megnar konsulentarbeiði, hann hevur gjørt í meiri enn 20 ár. Tað krevur styrki og dirvi at virka sum konsulentur og kann kosta á 'relatióssíðuni', sum varð nevnt til bókaútgávuna. T.d. við at fólk ikki vilja heilsa, tá man hittist.

Tað kann vera sárt í so lítlum samfelagi sum okkara, men er ein sannroynd og nakað, ið ein konsulentur og eisini almennir persónar og leiðarar noyðast at liva við. At viga upp ímóti hesum er vónandi takksemi hjá okkum, sum hava fingið hjálp og stuðul frá honum.

Samanumtikið gevi eg bókini "Finn teg í organisasjónini - tankar um tað, sum er í og ímillum okkum" mítt besta viðmæli.

Hon er serstakliga viðkomandi fyri leiðarar at lesa og hugsa um, men hevur eitt innihald, sum flestøll vaksin fólk kunnu fáa nakað burturúr at lesa, tí hon gevur innlit í tað, sum er í og ímillum okkum.

Mennandi sálarfrøði - sálarheilsa og trivnaður í verki

Ummæli úr Norðlýsinum 23.03.2018

Eyðun Joensen

Skrivað bókina hava Gitte Klein, lærari, Master of Positive Psychology, p.t. lesandi til cand.psych. á Aarhus Universitet og Ann-Britt Fríðheim Mortensen, sosialráðgevi, eisini Master of Pos.Psych. frá Aarhus Universitet, umframt aðrar lærur og starvsroyndir. NÁM (fyrr Skúlabókagrunnurin) undir MMR hevur givið út og stuðlað við útgávurelevantari ráðgeving.

Tað er ikki á hvørjum degi, at fakrelevantar bókur og/ella slík rit ella tekstir koma alment út á føroyskum máli, og minnst meg rætt egnu hálvu virkisöldina aftur í tíðina, munnu tað vera bert eini 4-5 seinastu árin, og eg havi ummælt tær allar (positivt), so lat meg eisini royna meg við hesi higartil seinastu.

Bókin varð annars lögð alment fram í Miðlahúsinum á kyndilsmessu 02.02.2018, har ikki minni enn tvey landsstýrisfólk, annað umboðandi heilsuverkið og hitt mentanina, røddu. Ætlaði mær at lýða á, tó tað lá ikki fyri.

Nú eg síðani havi fingið bókina til gávus, sum tókk fyri gamlan íblástur (!), havi eg við fragd og áhuga lisið hesa forvitnisligu, slóðbrótandi og fangandi bók og valt at ummæla eisini hana, samstundis sum eg undrist á, at higartil eingi yngri, feskari og helst betri skúlað enn eg hava latið við seg koma um bókina, sum er eitt frambrot á góðum, lættlisnum, føroyskum máli.

Hon er væl skipað, eisini við viðkomandi strikumyndum, frágreiðingum, tilvísingum, dømum og uppgávum, og er bókin tískil væl skikkað sum bæði lærubók á miðnámsstigi og sum fakligur íblástur til so mong og ymisk, sum virka innan barna- og unglingauppaling eins og í professionellum viðgerðarhøpi.

Tó bókin er sum so neyvan heilt dekkandi at brúka einsamøll sum ALMENT kunnandi grundbók í psykologifrálsu á miðnámsstigi, tí minnst meg rætt, og tað er enn galdandi, so eru fyrisingarligu krøvini har, at teimum lesandi skal verða veitt BREIÐ kunning og innleiðsla um sálarfrøðilig vísindi í síni heild, haðani lesandi so kunnu velja at fara neyvari inn í partar av sálarfrøðini, t.d. læru- og/ella menningarpsykologi, sosialpsykologi, v.m.

Sostatt er henda bók í so spesifikk at dekka alt tað kravda, tó mær tykir hana sera væl skikkaða til síni serøki: mennandi sálarfrøði, sálarheilsu og trivnaður í verki afturat einari

breiðari og í roynd og veru almennari grundbók, sum so tryggjar tað breiða, um enn grynri innlit í sálarfrøði sum heild.

Saknur er framvegis á grundbók í almennari sálarfrøði á føroyskum máli – og um ikki annað so góðari umseting av nóg frægari útlendskari, síðani sjálvst ORÐFEINGI eisini hevur týðning fyri fakinnihald, -úrkomu og -dannilsi.

Henda bók Gitte og Ann-Britt er málsliga væl ílatin. Tað slepst illa undan onkrum fremmandaorðum, tó tey kunnu lesarar skilja, læra ella venja seg við gjøgnum kontekstin og/ella sláa upp.

Bókin er mær kunnugt tann fyrsta av sínum slagi á føroyskum um POSITIVA SÁLARFRØÐI, sum, gott tað sama, IKKI er tað sama sum í frumsálarfrøði og heimspeki kenda: POSITIVISMA.

Tann positivisman snúði seg meira um eitt ekstremt náttúruvísindaligt konsept, m.a. at uppala og dressera fólk og fæ eftir. Talan var í tí føri um eina mangan bonska, lítið etiska og mannvonda kontanta atferðarviðgerð.

Russisk og amerikonsk vísindafólk gingu undan í verki, og sagt verður, at slíkar positivistiskar viðgerðarskipanir í besta starvsstovulíki vóru (mis?)-brúktar til m.a. at tvingsils-”umskúla” politiskt fráfallin, drankarar, eins og fólk, sum tá í tíðini vóru mett at vera kynsvillingar.

Ikki tí, sjálvur havi eg í viðgerðarmaktarloysi við støði í somu fornu náttúruvísindi stundum fyriskipað sjúkrahúsviðgerð av m.a. lívshóttandi etingarólagi, sjálvsløstan eftir slíkum leisti – og tað við hagfrøðiliga sæð heilt góðum úrslitum í mun til aðrar viðgerðarhættir. Men móguliga ”eydnaðist bara sjálv (skurð)-viðgerðin”, og sjúklingurin ”doyði” kortini.

Tá er POSITIV PSYKOLOGI hópin meira mannsømandi og – vinarlig, manipulerar sum so ikki fólk, men tekur tey við upp í menningina betra vegin og veitir teimum meðábyrgd fyri egnari menning, trivnað, vælveru og egnari lívslagnum.

Samanumtikið ger positivisma nakað VIÐ viðskiftafólkini, meðan positiv psykologi ger nakað SAMAN við viðskiftafólkum.

Bókin tekur útgangsstøði í rámandi kritikki av gomlum viðgerðarpraksis, har vit baksaðust yvir evnir einamest ”at reparera feilir ella slökkja eldar” so hvørt uttan at hava nóg frægar stundir, orku ella aðrar arbeiðsumstøður at granska sjúkuorsøkir og harvið fyrirbygja bágum.

Bókin byrjar við eini rámandi søgu um eitt bjargingarfólk, sum áhaldandi baksast við at draga drukkandi medmenniskju upp úr eini rennandi á uttan at hava stundir at vita hvar, hví og hvussu hesi fólk detta út í vandamiklu ána.

Sögan rakar meg og helst við mær mangar gamlar sálarbøtarar meint, og í hvussu er, so kenni eg meg og mitt lívsyrki væl aftur í søguni, tó eg verji meg við, at stundir og orka hava ikki verið til stórt annað enn at veita psykologiska fyrstuhjálp, bøta slíkar løstir bráðfeingis, og mann eg í so máta deila lagnu við so mong onnur undangongufólk í heilsu- og almannayrki, tó ”gudsbarn sigst batna”, og almennar starvssetanir nú á døgum yvirhøvur eisini geva sínum setta fólki høvi at granska, skriva og deila út av sínum arbeiðsroyndum.

Henda bók tekur støði í positivari sálarfrøði við rótum heilt aftur til ”gamla” Maslow og hansara slóðbrótandi verk afturi í farnu øld, har sjóneyka og virki psykologa áttu at verið vend móti dygdum, virðum, tráan og trivnaði manna heldur enn áður mest lýtum.

Gaman í kann neyv sjúkustaðfesting og diagnosa vera neyðug fortreyt fyri munagóðari viðgerð og bata, tó hon einsamøll neyvan bætir nakran bága.

Positiv sálarfrøði er nógv ment hesa seinastu fjórðingsøld og kann, afturat og saman við øðrum viðkomandi vísindaligum sjónarmiðum, veita mongum, leikum sum lærdum, íblástur at skilja og menna seg sjálv umframt medmenniskju, veri tað seg børn ella ung í uppaling sum námsfrøðingur, lærari, sálarfrøðingur, lækni, sosialarbeiðari, ítróttarvenjari við meira. Eisini meti eg bókina kunna hava áhuga hjá fólki á ellisárum.

Bókin normaliserar væl og skilvíst nøkur (eisini trupul) lívsforløg heldur enn bara at staðfesta og kategorisera tey sum burturav negativ, men veitir vónir og ráð um endurreisn aftaná upplivaðan mótburð.

Bókin lýsir tí viðurskifti, sum kunnu vera týðandi fyri sálarheilsu og trivnað og veitir við støði í nýggjari gransking um heilans ótrúliga bygnað og virki, m.a. neuroplastisitet við fjølbroytni innlit í, hvussu menniskju læra, mennast og trívast, og harvið betur skilja sjálvan seg og kunnu dugna øðrum, sum t.d. børnum, sum fólk privat og/ella professionell varða av.

Henda bók er bert slakar 200 síður, tó hon fyllir nógv í mínum høvdi og sinni.

Samanumtikið eigur eitt ummæli ikki at fara niður í hvønn smálut og endurlýsa alt tað forvitnisliga, skilvísa, vísindaliga væl dokumenteraða og pedagogiskt væl skipaða innihaldið í hesi bók.

Eg kann mæla fólki, leikum sum lærdum, til at ognu sær bókina... og sum høvundarnir sjálvir mæla til: “Les hana fyrst í síni heild, og síðani eftir tørvi sum eina greiða, væl skipaða uppslagsbók, er tørvur á meiri návitan, ráðum ella íblástri.

Og, sum áður nevnt, so er bókin eisini væl skikkað sum frálæruamboð í útbúgvingarhøpi.

Tað er í lagi at vera uttanlanda

Sólfinn Hansen

Javnan verður ført fram, at tað er skeivt at siga "uttanlanda", og at rætta sniðið er "uttanlands". Grundgevingin er, at uttanlanda merkir uttanfyri øll lond og ikki bert uttan fyri eins egna. Kortini tykist vera ógjøriligt at fáa fólk at gevast við at siga og skriva uttanlanda. Orðið er komið fyri at vera, og finst eins væl á manna munni og í almennum skjølum og lógartekstum. Fyri eina villu at vera er tað óvanliga útbreitt og seiglívað. Og eftir øllum at døma er tað eisini ein misskiljing, at tað skal vera skeivt at siga uttanlanda. Her skal verða nærri greitt frá, hví so man vera.

Orðið "landi"

Í gomlum føroyskum máli og íslenskum finna vit orðið *landi*, ið merkir landsmaður. Orðið er við í Móðurmálsorðabókini, og bendist, sum vera man, til "landa" í hvørsfalli í fleirtali. Sjálvt orðið verður ikki nýtt longur, men er varðveitt í samansetingum, eitt nú *landaskil* og *landasorg*. Hesi merkja ikki skil á londum ella sorg í londum, men skil á landsmonnum og sorg millum landsmenn. Orðið "uttanlanda" kann sostatt væl hugsast at merkja "burtur frá landsmonnum sínum" ella bara "uttan sínar landsmenn".

Eftir at orðið *landi* um landsmann er farið úr nýtslu, og í ávísan mun er gloymt millum manna, er tann fatanin síðani íkomin, at seinni liður í orðinum uttanlanda mundi vera hvørsfall fleirtal av orðinum *land*, og harvið var orðið skeivt bent. At talan kundi vera um sama eftirskoyti sum forskoytið í *landasorg* og *landaskili*, tykist ikki vera umhugsað.

Vitandi um, at omanfyristandandi ikki er fullgott prógv, havi eg gjørt eina rannsókn í føroyska kvæðatilfeinginum fyri at kanna spurningin nærri.

Kvæðini

Úr kvæðunum hava vit fleiri dømi um fleirtalsorðið "landa" og bundna formin "landanna". Til dømis í *Ragnars kvæði* í Ba-variantinum eftir Schröter, ørindi 33:

*Ormin hoyrdu teir blása,
táið teir komu skamt til landa,
Ragnar bað tá sínar menn
so kátan mjøðin blanda.*

Í sínum bundna sniði eru dømi at finna í *Jómsvíkinga vísu*, Aa-variantinum, ørindi 16, og *Kjartans tættum*, D-variantinum, ørindi 77:

Hann var fimur á fótunum,

*ið tey boðini bar,
hagar tá til landanna,
sum illgerðsbrúður var.*

*Kjartan sigldi av Noregi,
tað fell so væl í lag,
hann kom sær til landanna
tann fyrsta brúdleypsday.*

Mong onnur dømi eru eisini. Hinvegin eru eisini dømi um "lands" og eittans dømi um "landsins". Í fleiri førum við "landa" og "lands" eru talan um rímorð, meðan "landanna" og "landsins" ikki standa í rímstöðu.

Í einum úrvali við 160 kvæðum í 455 variantum, ið undirritaði hefur nýtt, kemur formurin "landa" fyri 94 ferðir, og "landanna" 67 ferðir. Líkt er til at fleirtalsformurin hefur verið tann vanligi, tí "lands" er bert at finna 13 ferðir og "landsins" bert eina ferð í hesum 160 kvæðum. Í 40 av førunum við "landa" stendur orðið ikki í rímstöðu, og tað er sostatt ikki íkomið av atlitum til rím í teimum førum. "Landanna" stendur ongantíð í rímstöðu. Verður hugt at "lands", so finst hetta bert fyra ferðir, har tað *ikki* stendur í rímstöðu.

Samanumtikið má tí sigast, at eftir kvæðunum at døma hefur sniðið við *-landa* verið tað vanliga í føroyskari miðöld.

Í yrkingini "Her er eingin føroyingur at finna" eftir Jóannes Patursson enda øll ørindini við "mær man leingjast aftur heim til landa." Annað ørindi ljóðar:

*Her er eingin vinur, sum til kennir,
hvat sum mær í insta brósti rennur,
eingin skilir huga mín og anda,
mær man leingjast aftur heim til landa.*

Bóndin, sum kendi gomlu kvæðini, hevði neyvan latið øll ørindini endað við neyðrími.

Niðurstøða

Mett verður, at orðið uttanlanda er ein samanseting av hjáorðinum *uttan* og navn-orðinum *landi*, og merkir uttan (mínar) landsmenn. Søguliga tilfarið, kvæðini, vísa, at sniðið "landa" var sera vanligt í seinmiðöld, munandi vanligari enn "lands". Alt bendir á, at uppáhaldið um, at seinni liður í "uttanlanda" er orðið "land" bent í skeivum falli, neyvan er rætt, men er orsakað av, at orðið "ein landi" tá er farið í gloymaskuna og tí ikki er umhugsað at vera seinni liður í orðinum.

Orðið uttanlanda kann tí ikki sigast at vera málsliga skeivt at nýta.